

mates). Zweifellos war das Wort *jobbágy* ursprünglich die Benennung für die Vornehmsten der ung. Gesellschaft. Später wurde es die Benennung immer grösserer und tiefer stehender, jedoch freier Volksschichten. Ende des Mittelalters wurden diese tiefer sehenden, freien Schichten die Vasallen der immer mächtiger werdenden Grossgrundbesitzer und von ihrer ursprünglichen Ausnahmestellung und Freiheit blieb nur die Benennung, das Wort *jobbágy* übrig.

Szemere Bertalan szerelmes levelei.

(1844—46.)

A stylus korszaktól, műfajtól és egyéntől függ.

Szemere Bertalan, Kossuth belügyminisztere, mindig tudja, hogy mint egyik nemzetvezér a magyar értelmiségnek nagy nyilvánossága előtt áll. Ezért szónoklatait a gondosság inkább ünnepegyessé teszi, mint szárnyalóvá. Önmaga megjelenésére való vigyázásból szerelmi leveleiben nincsen könnyedség, közvetlenség — ez az ő szemében nevetséges volna, hölgye iránt tiszteletlenség; de az alárendelt mondatok kiszámított szövögetése és a nem új stylistikai alakzatok új gonddal való hímезgetése: illő megjelenés a komoly, s e komolyságot stylussal is éreztetni akaró szerelmi vallomások számára.

Elhíhetjük, amit Szemere az itt közlött levelek elsejében ír magáról: „... gondolat s munka bármi hitvány legyen, lévén az ész és szív egy része, ki azt küldi, az ha nem becsessel is, de minden esetre lelkének, életének egy részével, és így némileg önmagával áldozik.“

Szemere Bertalannak hiánytalan az a hatvankilenc levele, melyet jegyesének írt szerelmük kezdetétől fogva esküvőjük napjáig. Az irodalom nem tud e levelekről. Húsz évvel ezelőtt a M. Tud. Akadémia akkori főtitkárától engedélyt kaptam kiadásukra, de a kiadás máig sem történhetett meg.

Ha másért nem, már csak a magyar stylustörténet kedvéért is közlök itt néhányat belőlük, bár Szemere nem kiadásra írta őket.

De nem is irodalmi törekvés nélkül. Irodalmi igény jellemzi a múlt század nemessége vezérférfiainak még magánleveleit is.

*

Szemere Bertalan szerelme Jurkovics Leopoldina volt. Leopoldina atyja ügyvivő Bécsben, magyar földesúr. Bécsben járt estélyeikre Szemere is, Bach is, a későbbi osztrák miniszter; ő is udvarolt Leopoldinának. Szép szőke nő volt ez, finom lelkű, művelt, zenekedvelő.

Az itt közlött leveleket, melyeknek stylusa korszakra és egyénre olyan jellemző, úgy válogattam össze, hogy kikerekedjék előttünk a képe Szemere Bertalan nem akadálytalan szerelme történetének is.

*

1. lev.

Bécs, 19/XI. 1844.

Leopoldine!

Ha Napoleon írt volna ama lapokra,¹ a világ előtt még becsesbek volnának, — ellenben ha az ide zárt könyv² 1—31-ik lapját én nem irtam volna be, ez ivec akkor érnének többet. De mind e mellett is küldöm köszönetül, emlékezem azon koldusra, ki tiszta forrásvizet nyújtott a királyiért, s emlékezem, hogy gondolat s munka bár mi hitvány legyen, lévén az ész és szív egy része, ki azt küldi, az ha nem becsessel is, de minden esetre lelkének, életének egy részével, és így némileg önmagával áldozik.

Kegyeibe ajánlva, vagyok híve.

4. lev.

Bécs, 25/XI. 1844.

Kedves Leopoldinám!

Vissza küldöm az V-ik kötetet, hogy legyen ugyan azon könyv mellyel először hódoltam, s melyet tőlem először olvasott. Benne még egykét helyet megjegyzek, — de mennyit kellene megjegyeznem! Ténnap este az egészet (Mária emlékezetét) át-olvasám én is, s újra éreztem miket írásakor éreztem, örömet és mély fájdalmat. Néhanéha, midőn már itt nem leszek, majd tekintgessen be e lapokba, s ha a szomorú gondolatok meghatják, emlékezzék rám, kinek élete a távolban őszi kerthez lesz hasonló „nem megújuló, de elhervadó virágokkal“. Sok veszteségnek vagyok emlékköve én is. Sok veszteség vált bennem szomorú emlékezetté. S ha bár most az történt is velem, mi a 7-ik lapon áll, hogy Leopoldinám meg látván, „mintegy megvirrada lelkemben, s mintha nem kerestem de megtaláltam volna, örvendő hangzék föl szívemből, ő az, ő az,“ — vajjon hatalmunkban van e a jövő? Nincs, Istenében van. Szíveink már értik egymást, ez az én mennyem, — de a sors áld és ront. Csak azon nincs hatalma az égnek sem, kik egymást szeretik, azok a távolban is és lesújtva is emlékezzenek egymásra.

Nem akartam lenni ily borult, de a mai nap nem vesz-e el nekem? Csak az vigasztal, hogy Leopoldinám bár hova megy is, emlékezni fog hívére.

¹ Ajándékozott Napoleon levélpapírjaibul. (Szemere jegyz.)

² Árvízkönyv, V-ik köt. (Sz. j.)*

* Ebben jelent meg Szemerének „Mária Emlékezete“ c. műve. Elhunyt leánytestvére emlékére írta. M. G.

5. lev.

Pozsony, 2/XII. 1844.

Édes Leopoldinám!

Csak néhány szót és csak futtában. Gondolom, ily hamar nem várja levelémet, tehát kedves lesz már azért is mivel véletlen érkezik. Pedig ha tudnám hogy bánkódik utánam, szinte akaratom volna meg nem vigasztalni. Utánam bánkódni! ó ez valami édes érzés nekem. De viszont, nem ad e örömet édes Leopoldinámnak e levél, ha szeret? És örömemet én feláldozom Leopoldina örömének.

A kedves ligetnek³ átadám az üdvözlétet. Bár késő jöttünk meg, kimentem a ligetbe, s megnéztem a helyet hol először találkozáink. De a liget többé nem szép; egy levelke sincs a fákön, a száraz galyak közt a szem az egész pusztá ligeten végig lát. S most este ott oly sötét volt és némaság, a szép ligetben már nincs élet, benne a halál uralkodik, azonban egész őszön keresztül sok mag. hullt és hull el itt, mi tavaszkor, ha Isten áldása lesz rajta, ki fog virágozhatni.

Melynél először találkozáink, a georgina-csoportbul sincs egy szál sem, azok is elhervadtak, melyek mellett szerelmünk fölvirult. De ugy e ennek nem árt sem tél, sem hó? S a sors zivatara talán meg fogja kímélni.

A nevelőt⁴ megkérém, szállna velem egy szobába. Azzal kecsgettem magamat, hogy vele Leopoldinámról majd beszélgethetek. De alkalmasint csalódní fogok; a hajón is hiában fordítam a beszélgetést a házbellekre, vagy ő keveset beszél csak ugyan, vagy én vagyok telhetetlen. S ezután még kevésbé lesz kívül szólhatnom Leopoldinámról, egészen saját gondolataimra leszek szorítva, s az éjt és álmokat kell kívánnom, s ezekben keresnem Leopoldinám képét, ha néha néha azt könnyörületből az ég közéjük szövne, mert a nap nekem rövid Leopoldinám emlékezetével társalkodnom. Jó éjszakát édes Leopoldinám, hiva.

14. lev.

Kassa, 16/IV. 1845.

Édes Leopoldinám!

Ugy történt mint akará, egészen ugy. Levele már tennap Harsányban volt, de csak ma reggel kaptam meg, még az ágyban, még félig álmaim közt, születésnapjának hajnalában. Tehát az én Leopoldinám áprilisi gyermek, e változó hóé? De nemde ez mitsem jelent e szegény hónap csak rágalmaztatik, felejtí a világ hogy Április a zöldnek és virágnak is hónapja, ebben bunak ki a földből a színek és illatnak első szülöttei, melyek az életet szépitik, — éppen előttem asztalomon fekszik

³ A pozsonyi ligetről ván szó, a követek kedvelt sétahelyéről. 1844 nov. 13-án rekesztetett be a pozsonyi országgyűlés, melyen Szemere követ volt. M. G.

⁴ Leopoldina öccsének, Lacinak nevelője. M. G.

két szál kék virág harmatgyöngye, édes illatú, ez is áprilisi növendék s áprilisi gyermek az én Leopoldinám is, kinek szerelmében én ép úgy bizom mint állandóságában.

Én augusztus szülöttem a hévnek és hűlésnek ezért adott a sors meleg szívet és mellé hideg sorsot, enged fölhanghatnom a halomra, hogy ha nem tapodhatom is, epedve legalább beláhattam az ígért földét.

Ugy történt mint akará, egészen úgy. Már délután van és ma még nem haladt el egy percz, mely gondolatomat emlékénel nem találta volna. Az ég bár felleget, a szél bár fuv, az eső hullong, mindez nem tud elszomorítani, levelei, az 5-ki és mai lepkeszárnyakon a levegőben tartanak, nem öröm, nem vigság az mit érezek, hanem valami csendes jó, egy neme az érzékeny megadásnak, ragyogó remény de bánat nélkül is, világos előttem, hogy a sors jobban is kedveskedhetne, de keményebben is sujthatna.

S csakugyan oly nagy örömet okoznának Leopoldinámnak az én leveleim? És ama félig közlött kivonatok?⁵ Ez engem', midőn-el tudom hinni, igen igen boldogít. Mert néha munkában kerül róla meggyőződöm, miután azokkal megelégedve én-magam nem vagyok. De nem mondhatatlan vágygyal epedek e én sorai után? S nem aggódva látszik e azokat küldeni, mik' az én kincseim? Mi egymást bizonyosan nem árnítjuk, s ha így van, akkor világos hogy mi magunkat, magunkét nem, de egymást, egymásét szeretjük.

Nem akartam írni ma semmi kedvetlent. És még sem hallgathattam el, hogy már jártam a mezőn, erdőben is, hegyen is jártam s a pacsirta zengett felettem, a kék ég alatt messze elnéztem, a tavaszt látom, hallom, tapintom, — de nem érzem azt, mit más tavasz' nyílásain éreztem. Lélkem hasonló ama virághoz, mely míg borulat van, bezárkozik, s nem nyílik meg, míg az felüle odább nem vonul. Ezért azon kedves hír hogy Szántóra⁶ bejönnek, nem örvendeztetett meg-ugy mint kellene mert az én kedvemnek, akaratomnak, szerelmemnek Bécs sem volna távol, kit én szeretek s keblemre nem vonhatok, az nekem, bár mi közelségben is örökké távol van.

Barkassy itt volt, — inkább ne is volt volna. Csak láttam őt ugyszólván, de nem beszélhettem vele kedvemre, még Dinámról sem. Tudja e ő viszonyunkat, levelezésünket? Igen, és csak ő, más senki nem. Ő minden titkomat tudja, ő azon barátom, kiről Martius 26-ki levelemben emlékeztem. Neje csak annyit tudhat, mennyi a nőre férjéről ártatlanul átszivárog, de ez jeles asszony, s tudja, hogy férje engemet tart legmeghittebb barátjának. Mindkettőben *tökéletesen* bizhatunk.

⁵ Napló.kivonatok. M. G.

⁶ Pilis-Szántó Jurkovics birtoka volt. M. G.

És már most szabad e nekem is kérdenem? Tudja-e atyja azt, hogy mi szeretjük egymást és levelezünk? S ha tudja... nem, nem kérdezek többet.⁷ Pedig én ohajtanék róla sokat hallani, mert őt legkevésbé ismerem, de becsülöm azon egyszerű s egyenes viselkedéséért, mely neki sajátja.

Ismét küldök néhány napló-kivonatot. Nem tudom, ha vajjon némelyiket nem másodszor küldöm e? S miért nem visz naplót Marcz 6-ka óta? Ki oly boldogságot adhat vele mint nekem adtak Dinám szép töredékei, az magát egy kincstől, s hívét egy mennytől fosztja meg.

Kedves anyját, oly igen jónak magasztalt anyját tisztelnem. Ha ő oly jó akaratu, ó bár csak mindenható is volna!

Istenem áldja meg édesem, Leopoldinám. Még ma postára fogván küldeni e levelet, be kell zárnom. Vajjon mint fog találni minket mához esztendő? Zöld és virág lesz kincse bár szűken, — és szerelmünkkel mi történik? Néha, sőt sokszor elcsüggedek, ma nem, lelkemben szélcsend van. Sokszor néztem egy képet gyermekkoromban. A hajóban a fekete hajfürtözetű sors van, ölében amor vitorlái rózsaszínűek, a tenger kék. Anyám már régen íróasztalom fölé helyezé. Most fölpillantok történetesen, s alatta olvasom: „Le dessin mène l'amour.“ És e sor úgy megnyugtat!

Csókolom kezeit,

igaz hive.

19. lev.

Miskolcz, 5/VI, 1845.

Leopoldina!

Ma kaptam tisztelt atyja' levelét. Épen a mint olvasni kezdtem, ablakom alatt egy leányhalottal állapodtak meg. Megborzadtam.

Végig olvastam a levelet és elsötétedtem.⁸ Sorsomnak e pillanatban erősen tekinték szemébe és mit láttam. Minden embernek szerencsekora bizonyos ideig tart, ha az elmúlt, nincs áldás sem tettein, sem imádságán. Enyémnek elmúlása talán még hamar lett volna. De ha elmúlt, Istenemmel pörbe szállhatok-e? S ha elmúlt egyéb tekintetben is, ellenirigyeim szaporodván az életben, nem jobb e reá nézve sorsát nem kötni enyémhez?

Véleményemet tisztelt atyjának megírtam. Bizonyosan kölni fogja vele, — engedje el nekem, ó kérem az ismétlésnek kinyját. Nem a tettben, de állásomban van a lehetetlenség.⁹ Miért kedvelte Leopoldina a még ismeretlen? Mert birta az ország bizodalját; ez volt első csirája szerelmünknek. És

⁷ Nem meri kérdezni, hogy mit szól a katolikus apa a protestáns vőhöz. M. G.

⁸ Ebben Jurkovics reversalist kíván. M. G.

⁹ T. i. megadni a reversalist. M. G.

fogná e kedvelhetni őt, ha azt elvesztené, mit meg nem nyerni nem bűn, de *elveszteni gyalázat?*

Egy jóérzés mondja nekem: sorsunk tisztelt anyja' *kezében* van. Őr angyalnak neveztem őt, ezért ha úgy cselekszik, hogy kedves gyermeke boldog leend, leborulva köszönöm neki, — az én szívem megszokta a lemondást és hallgatva szenvedést.

Atyja ha szigorú hozzánk, én rajta nem csodálkozom. De nem ismeri szerelmünk mértékét. És *mi fogja* ismerni, veheti e figyelembe? S ő nem is fogja látni sem örömét, sem fájdalmát? Ugy elvesztünk. Mert én is elhallgatom azt, hogy talán utolsó élet szerencsémét e szerelmemnek áldoztam fel, sőt e szerelmem miatt, hosszú volna kifejtenem, jövődömet látom úgy közeledni a temetőhöz, mint láttam ama halott leányt ablakom alatt elvitetni.

Nincs e tehát okom *sírni* jelenleg? Én ritkán sírok. Nálam az legnagyobb fájdalomminak jele. Akkor sirtam, midőn bátyám meghalt, ismét midőn hugom meghalt, és végre midőn atyám meghalt, — és most midőn nekem az én Leopoldinám haldoklik. Még ha anyám is meghal, akkor egészen árva leszek a földön, de: úgy e ha később szeretni nem fog is, fog néha rám emlékezni, s úgy e fogja különösen *becsülhetni* szegény árva hívét? Berti.

27. lev.

Pest, 26/VII. 1845.

Édes Dinám!

Szeretlek, igen szeretlek édes Dinám, ezt érezteti velem az öröm mely eltili szívemet midőn arczodra tekintek, s talán még inkább érezteti a bánat, mely gyötör midőn eltávoztál. Hált e meg már valaki a kit igen szerettél s álltál e hideg teteménél s érezted e hogy a lélektelen testet nem tudtad szeretni? Midőn elmentél minha e városból a lélek ment volna ki, nekem a város itt egy hideg halott. És elfelejtve hogy a nagynéne még itt áll, szaladtam a partra, s néztem utánad míg Budán a kocsi a házak közt eltűnt.

Szeretlek igen szeretlek édes Dinám, midőn arczodba tekintek, mintha a piros rózsát látnám, s benne egypár harmatot melyben a kék menny tündöklök, oly kedves vagy nekem mint a rózsza, szemeid oly vidámak mint az ég. Most előttem kiterítve fekszenek a szallagocskák, s ha illetem őket kéj fut el mivel ujjaid között nyugodtak. Az én szerelmem, a mi szerelmünk nem egy lassudan fejlődött érzélem, ez egyszerre, de örökre fakadt ki mint némely földből a hévíz, — s egy magnetikai bűbájos vonzalomnak nevezhetem azt mi hozzád vonz.

De én midőn legszerelmesebb vagyok, gondolataim is akkor legmagasztosabbak. Ilyenkor késznek érzem magamat — szenvedni, kímlódni, elhervadni inkább, mint tenni téged boldogtalaná. S én ismerem az életet, s tudom hogy mi körülmények

azok melyekben te boldogtalan lennél. Ó Istenem, hiszen fáj a szívem most is midőn csak rózsáidat látom hervadni, téged inkább veszítselek el mint szerencsétlenné tegyelek, — leblemen ne hervadj el, szomorúan inkább siromon.

Egy mai kifejezésemért engedelmet kell kérnem; értem a „nem bánom“ kifejezést. Én mindig többet szeretek tenni vagy érezni mint mondani, ezért hangtalan sok érzésem; sőt bele esem a hibába igen is keveset mondani, mi épen olyan hiba, mint tulozni. Egyébiránt mi gondolatfolyamban jött ama kifejezés ajkamra, kimagyarázhatnám, de minek? Elhiszed, hogy minden nap, melyen tőled levelet kapok, ünnepnapommá válik?!

Szerencsésen haza értetek? Szeretem hinni, igen. Azt tudom, hogy késő, pedig este azon vidéken villámokat láttam előgyuladozni. Nagyságának ijedsége elmúlt-e? Engem a mai szerencsétlenség igen megháborított, valóban az örömet kevésbé tudtam élvezni mint különben élveztem volna.

Ugy érzem, én hiában várakozom. Boldog voltam és bús vagyok. Életem függőben miattad volt nyolcz hónapig, reményt s alkalmat megvettem, és ím haza megyek a nélkül, hogy az élet megszűnt volna lenni rám nézve egy végtelen oczeán. Pedig életem elrendezésében ettől és ép e pillanatokban sok függött volna, a Te szerelmed nekem lelket ad mindenre, a bizonytalanság egy kormánytalan csolnakká tett.

Jó éjszakát, jó éjszakát! szerető hived.

Vatta, 2/II, 1846.

Nagyságos Asszonyom!¹⁰

Ámbár a politikai háboru' füstjében fejem még szédeleg, s az álmatlan éjjelek és fáradságos napok után nem pihenhettem ki magamat, mindazáltal az első szabad órácskát használok Nagyságod' drága levelére válaszolhatni.

Előlegesen ide zárom a pesti evangelicus pap' válaszát, melynek *utolsó* sora mi szorító, mi súlyos rám nézve, méltoztatik átlátni. Emlékeztet országos pályámra; azok ott néma szavak a pap' levelében, de mintha az egész ország, az összes nemzet kiáltását hallanám benne, úgy zúg fülem. Így fognak kiáltozni rám mindenfelől. Menedéket Dina szívén keresnék, de ha ott, annak dobogása mellett is fülembé hatna e hang, meg kellene tébolyodnom. A borsodi tisztválasztáson négy szomszéd megyéből voltak fényes küldöttségek, Heves például maga 160 tagot nevezett, ügyünk országos érdekű volt, és kiért? azért teszem a vallomást hogy *miattam*, mert ebből látszik, hogy rám az országnak figyelme van, olyan dolgokban is, melyek köz bírálat alá nem tartoznának. Az égisz emelnek, és majd a föld'

¹⁰ Ez a levél Leopoldina anyjához szól. Arról, hogy reversalis-nemadás nélkül hogy kelhetne egybe Leopoldinával. M. G.

közepéig fognak letaszítani. Rám rettenetes sors várakozik, minden el fogna hagyni!

Olasz országbul kedvező választ én nem reménylek, vagy években telnék az. Itt nincs más mód, mint honunkban találni papot, ki azt nyilván vagy *titokban* véghez vigye.

Engedje meg Nagyságod, mint sorsunk' szelid' őrangyala, hogy őszintén szóljak. Ez ügyben az a legrosszabb, mi említettik az ide zárt levélben is: hogy az ember kinszerítve van családságot követni el. Igaz, hogy kinszerítve vagyunk rá, de némely tette nem szabad magunkat kinszerítenni sem. Ha eszembe jut hogy Dinám már február' vége felé enyim lehetne, most eleje van, gyönyör érzés futja át lelkemet és testemet, oly kies világ lebeg előttem mintha csak álmodnám szépen és kedvesen. De a gát ugyan az mely volt a múlt év Május' havában, a szikla a mennyekig nyulik fel boldogságom' kertének kapujában.

Dináért, az én kedves Dinámért, s csak ő érette tenném meg azt, hogy *szóbeli* ígéretet tennék, de csak *szóbelit*, és csak úgy ha az *örök titok* maradna, s annak nyomára sem világi, sem egyházi hatáság nem jöhetne. Ez esetben, bár közgyűléseink lesznek, félre téve mindent, elmennék tüstént, hogy még e hónap' vége előtt megtörténhetnék, bár e rövid idő alatt nem rendezhetvén magamat, még egyszer Dinám nélkül kellene haza rándulnom. Lehet e ez? Lehet e mind ez? Én azt hiszem, alig. Ha fogják kérdezni a T. urat, hogy az összekelés formásan ment e végbe, meg fogja tagadni? és ha megmondja, nem vonatik e kérdőre a pap? és ha kérdőre vonatik, nem fogja e magát szóbeli ígéretemmel menteni? Ekképen világosságra fog jönni minden, s annýival inkább, mert e nehézséget *sokan* tudják, és kíváncsiak lesznek végére járni a megoldásnak. S hogy gyöngeségemet lássa a világ, hogy népszerűségemet veszítsem, kérdezni fogják mindenfelé. Bár hol keljünk össze, püspöki uton is ki fogják kutatni a protocollumokból, hogy az melyik egyházba történt. Egyik föladat, az ellenzék' emberét népszerűtleníteni. S a népnek elég az, *hogy bár mi okbul tettem, tartom é vagy sem, az mindegy*. S nem csak elleneim, de irigyeim is vannak. Körülbelül így áll: becsület vagy szerelem, s én mindkettőt meg akarom tartani, a nemzet' becsülését, és Dinám' szerelmét.

Elérzékenyvede esék értésemre olyasmi, hogy a T. ur passiv összeadásunkban¹¹ is megegyeznék, de ez esetben nem ohajt

¹¹ *Passiv összeadás* — ennek magyarázata a következő: Lonovics József esanádi püspöknek öt írásbeli fölterjesztésére kiadta XVI. Gergely pápa az 1941. évi április 30-iki brevét, mely Lambruschini bibornok-államtitkár kísérő instructiójával együtt ugyanazon év október 12-én megnyerte a királyi placetumot evvel a szokásos fenntartással: „amennyiben az ország törvényeivel nem ellenkezik“ — s így ki is hirdettetett. Ez a „Quas vestro“ kezdőszavakkal megjelölt breve és a Lambruschini-féle instructio lényegileg a vegyes házasságok ügyében Magyarországnak tett engedmény volt ugyan, hiszen azt a kivételt, hogy a vegyes házasságok a tridentí forma mellőzésével, tehát katholicus lelkész közreműködése nélkül is köthetők (amit Németalföldre XIV.

jelen lenni. Hálával ismerem el az áldozat' nagyságát, de az ő nyugalmának árán boldog lenni nem kívánok. Ő idős, s jobban megérdemli, hogy gyermekébe örömet találja, én a szerencsétlenséget még inkább bírom. Elveim ellen nem tudok cselekedni, de a *lemondásban* nem kis erővel bírok. Ezt tartom az igazi nagyságnak, az igazi keresztyénségnek. Örökké fájna, ha ő bár némán is szemrehányást tenne nekem, ha frigyünket áldástalannak hinné. Ugyhogy nem is merem őt kérni többé, hogy lelkének fájdalmat ne okozzak. És Dina? — Egy nagy sötétség fekszik előttem, utat belőle ki én nem látok.

Miután tehát a farsang csak három hét, s egy válasznál többet nem kaphatok, méltóztassanak válaszolni e kérdésekre, kegyesen: elég e Austriában a *szóbeli* ígérlet (avagy Magyarországon)? bemegy e az az egyházi jegyzőkönyvbe? fognánk e teljesen hallgathatni? lehetne e úgy vinni azt, hogy senki nem tudná s ellenem nem használhatnák fegyverül a közvéleményben? nem lehetne e Máczkyt alkalmazni biztosságot okáért? Ha például püspök meg akarná tudni, hogy melyik egyháznál történt összeadásunk, a jegyzőkönyvből ki tudná e hogy ígérlet történt? Mind erre kérnék alázatosan kimerítő felvilágosítást, — és vajjon nem lehetne e bevonni e titokba Barkassyt, az akadályok elhárítása végett?

Ha rögtön s kimerítő és határozott válasszal megvigasztalának Nagysádotok, úgy indulhatnék tüstént; ellenkező esetben a hosszú telet kínosan élem át, s a bánat, melyet a politikai háboru, tőlem némileg távol tartott, meg fog rohanni öldöklőleg, és fölemészteni. Isten legyen akkor nekem irgalmas, kegyelmes!

Kérem tiszteletteljes észrevételimet a T. urnak is bemutatni. Én esdekelnem nem merek többé, csak bánkódni fogok. Érzem, e kínos helyzet soká már még sem tarthat teljes megromlásom nélkül minden tekintetben. Fogadja Nagyságod kézcsókolásonkat; Dináét is forrón csókolom, Laczit ölelem, epedve várva idvezítő anyagi válaszát. Vagyok mély tisztelettel hív szolg.

49. lev.

Vatta, 3/II. 1846.

Kedves Dinám!

Mint már íráim, a diadal a mienk, a szép zászló becsületét megőriztem.¹² Alig hiszem, hogy ennél akár pompásabb, akár

Benedek pápa még 1741-ben kimondott), most Magyarországra is megállapította. Egyebekben azonban e breve is azt kívánja, hogy a katolikus pap előttről megkötött vegyesházasságoknál lehetőleg reversális szereztessék, e nélkül pedig az egyház közreműködése csak az áldás megtagadásával járó „szenvedőleges jelenlétre” szorítkozzék. (Vö. Kováts Gyula: A házasságkötés Magyarországon; Polner Ödön: A reverzális-ügy fejlődése 6.) M. G.

¹² Leopoldina egy maga himzette zászlót küldött Szemerének arra a borsodi tisztújításra, melyen Szemerét alispánnak megválasztották. M. G.

népesebb választás tartatott volna az országban. A rendkívül rosz út' daczára is mintegy 7000 szavazó volt jelen, s embereink közül majdnem 300 viselt veres kalpagot, összesen 84 zászló lobogott, melyből 54 volt a mienk. Hevesből, Almássy Pali' elnökllete alatt, 160 tagból álló küldöttség' szereztetett, kik egy veres selyem zászlót hoztak e fölirattal, Heves Borsodért, s nevünkkel, — *emlékül* a küldöttség nekem adá. Nem az az én dicsőségem hogy elválasztattam, hanem hogy a közvélemény fölkelte mellettem, hogy a szomszéd megyeiek százankint jöttek, és nyíltan kimondák fen hangon, hogy csak érettem. Ez az én dicsőségem, ez az én becsületem, álispán sok van az országban, de e tiszteletben alig részesült valaki közülök.

Lehet ezt, édes Dinám, elfelejtenem? Lehet e elfelejtenem hogy a közvélemény, mely sugárokkal övezi körül homlokomat, azokat a gyalázat' tövisévé változtathatja át? Nem óhajtom a dicsőséget, de még is jobban rettegek a gyalázattól. S helyzetem olyan hogy a kettő közül választanom kell. S ha én csak egyben leszek vallott elveimhez következetlen, a föld megzendül lábaim alatt, a fáknak is nyelve lesz, a némák is megszólalnak. Ugy mondják, miképen ügyeink *országos* figyelemmel kísértettek, tehát épen ez időszakban kétszeresen kell vigyáznom.

E' küzdelem befolyása alatt írtam, *sietve*, tennapi levelemet kedves anyjához, annál többet tennem lehetetlen, s azt is csak úgy *ha* titkunk örökös és felfedezhetetlen.¹³ De ép erről kívánnék meggyőztetni, hogy az felfedezhetetlen. E lépésem mutatja, mennyire szeretem, édes Dinám; a mit én cselekszem, az elveim ellen van, azonban hozom áldozatul szerelmemnek. A gondolkodást elfojtom szerelmem' lángjával, de kérem, kérem ne engedjen föleszmélnem!

S ha mind ez még e hónapban meg nem történhetik, akkor nem tudom mitevő leszek később. Szerelmem' helyzete megakasztá minden dolgaimat. Második éve hogy nem végzek, nem rendezek, nem intézkedem, nem gondoskodom. Lehetetlen ennek tovább is így menni, édes Dinám. El vagyok romolva mint az óra, rend sem benne és így körülte sincs.

Pedig kérni sem merem tisztelt atyját. Mit ér ha a passivban megegyeznék is, midőn aztán nem bírnök kégyét, midőn bennünk nem lenne öröme. Így vagyok én szirt és örvény közé helyezve, ha ígéretet teszek, megvet a közvélemény, tetszeném így?! ha nem teszek, s a nélkül adatnánk össze, elhidegül tőlünk tisztelt atya, s a házi élet' harmoniája bomlik meg. Ezt én nem akarhatom. E szerint csaknem világos a lehetetlenség révbe juthatni.

Elmult, legalább egy időre, a politicalai háború, annál emésztőbben üt ki a szívbeli. Készítem magamat uj s *végső*

¹³ Hogy mi ez a titok, azt az előbbi levél, mely Jurkovicnének szól, megmagyarázza. M. G.

szenvedésekre. Hiában tekintek köröskörül, ama két utnál többet nem ismerek, s boldogságra egyik sem vezet. Hova jutok tehát? Ismét a szenvedések' sötét honába? Ismét bú és bánat emésszen a nélkül hogy másoknak meggyonhatnám, ha kérdeznék? Ismét jussak a kétségbesés' szélére, oda, hol a teljesedést és semmisülést egy vékony vonalka választja el? Ismét és másodszor a lemondás' hideg rényében gyakoroljam megrongált erőmet? Édes, ó édes kedves Dinám, úgy látom én, hogy én a kínos küzdelek közül soha nem szabadúlok ki, nekem nincs jövőm, a szerelem csak mint csillag fénylik fölöttem, hiában nyújtom felé karjaimat — elérhetetlen!

Minapi levele oly boldogító volt. Még e hónapban egymáséi lehettünk volna. Elszédített e gondolat. Áltengedtem magamat a képzelődésnek. Meggyúltam mint este a csillag, oly közel éreztelek szívemhez! Úgy tetszett az nekem, még e hónapban fölmenni, eggyé forrni, s én ott mulattam volna, azonban pár hétre magánosan jöttem volna haza elrendezni holmit, s ismét fölmenvén, végkép haza jövendettünk. Hiu álom, nemde? Igen, de kedvem oda van, s ha kérdezik mi bajom, kivált a fényes diadal után, nem tudom magamat menteni sem.

S ha e hónapban sem leendett Dina enyim, 'ki ismeri a jövődöt? Helyzetem sok tekintetben igen megváltozott, és igen megnehezedett. Nem bírom a mi teher rám sulyosodik. A remény megszűnt vigasztalni, a teljesedésen kívül nekem minden más kevés. Sorsunk csigalábakon jár édes Dinám, hónap mulik hónap után, s állapotunk a régi marad. Mintha nem volna Isten ki fölöttünk virasztana. Én zúgolódom; igen zúgolódom. Megállt a föld lábaink alatt, a nap is megállt, csak a keserűség és kétségbesés terjed szívem körül. Lehetetlen tovább maradnom e bizonytalanságban. A mint bővebben gondolkodom, annál szörnyebb rettegés ragad meg. A mit érzek és gondolok, nem merem kimondani!!

Irjon, *sietve* irjon, édes Dinám. Leveleit mind kaptam, a Jan 26 án költet is. Tisztelem kedveseit; nem emlékezem már a diadalra, csak a bánat él szívében, szenvedő

hívének

.59. lev.

Pest, 31/III 1846 reggel

Édes Dinám!

Ki az a kitől tennap nem kaptam levelet? Felelet: az én drága menyasszonykám! Midőn magamban oka után tapogatóztam, eszembe rémlett, hogy talán még betegebb, de jobb volt magamat azzal vigasztalnom hogy csak egy parányi szó nem-tartás. Avagy egyik sem? Azt hiszed talán hogy már nem fog ott lelteni levelkéd? És így ma sem kapok? Úgy bánol velem mint a virág, nem terjeszti illatát messze, hogy fölkerestessék?

De ha még nem közelíthetek, s a míg nem mehetek, ne örvendjek még édes szavaidnak sem?

Én regtől estig jövők megyek, nem látogatók senkit, kerülöm a ki feltartóztathatna, és még sem végezek sokat. De a kimért idő alatt el kell végeznem, és indulok,¹⁴ — mikor? Pénteken? A szentírás azt mondja, „ne válogassatok a napokban“, talán engedelmeskedjünk parancsának. Igen de az én előítéletes mátkám nem akarja hogy induljak Pénteken, sőt Pénteken látni sem akar, nemde? Ekképen tartóztatja vissza árva fejeimet, hív és visszatart, kíván és nem, ohajtja és féli jöttömet.

Van ugyan itt egy hölgy, vérség hozzám, ki mindig küld, unszol, sőt hajt, hogy menjek, — nem találod édes Dinám hogy rossz vér? Ugy e ez nem illik tőle? Hiszen téged nem ismer, s még is pártodra áll, a nők így vannak titkos frigyben ismeretlenül is. E szerint itt nem marasztanak, ott pedig Pénteken Te nem fogadsz szívesen, a földön nincs helyem, tehát az égbe megyek, — ott ugy is fölhalállok. S én ott szeretek lenni hol Te vagy, veled, melletted, csüggve ajkaid' biborán olthatlan szomjjal.

Es én még is csodálatosan érzem magamat, miként másszor soha. Örülök, aggódok, félek is, remegek, kétes várakozásban, mintha életem dráma volna két szakaszban, s most végződne az első, s ettől függne a második is, sőt mind az mi ezután következni fog a vég kifejlésig, mely a sir. Emlékezem hogy iskoláim' bevégezése után egy barátom' esküvésén valék jelen, de csak távolról néztem, és midőn esküdtek, mint a nyárfalomb' úgy reszkettem, alig birtam állni lábaimon. Miért? — én nem tudom, alkalmasint a lépés kimondhatatlan döntő fontossága hatott reám oly rendkívül. Oly bizonyos, mint a sors hogy Te velem boldog leendesz? Akaratomon kívül, hibám nélkül, nem tehet e e lépés szerencsétlenné? Mint két csillag az ég tengerében megindul, s összeütközvén maguk is elvesznek s megrendül mi velük összefüggésben van...

Ugy e komoly oldal ez nagyon? Hagyjuk el. Légy Te édes felem, rózsája életemnek, adván annak színt és illatot, s zöld leveleiddel elborítván mindent, mi rajta kellemetlennek mutatkozhatnék. Így lesznek boldogok szüléink is, s ez lesz a legkedvesebb imádság, mivel Istennek is maga életünk csendes folyama által némán áldozhatunk. Ugy legyen! Ölellek és csókolak forró kebellem,

hív szeretőd

Berti

Közli:

Mészöly, Gedeon.

¹⁴ Már ekkor útban van Bécsbe, hogy megesküdjék Leopoldinával. M. G.